

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд за придобиване на ОНС „доктор“

Професионална област 3. Социални, стопански и правни науки

Професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата

Докторска програма „Културология – Медии и популярна култура“

Докторант в редовна форма на обучение: Елеонора Христова Стайкова-Мишева

Тема: Полови стереотипи в детската популярна култура

Научен ръководител: доц. д-р Валентина Георгиева

От

Проф. д-р Татяна Иванова Коцева, ИИНЧ-БАН, назначена за рецензент в Научно жури, утвърдено със заповед РД-38-102/24.02.2025 г. на Ректора на СУ „Св. Кл. Охридски“ проф.д-р Георги Вълчев

Кратки биографични данни за докторанта

Елеонора Христова Стайкова-Мишева е завършила бакалавърска програма по Културология /2013/ и магистърска програма по Културна антропология /2016/. В периода февруари 2022 – февруари 2025 г. е докторант редовно обучение в катедра „История и теория на културата“, Философски факултет на СУ „Св. Кл. Охридски“. В периода 2014 – 2022 г. е работила като консултант-качество, техническа поддръжка и други в различни сектори, а последните 2 години е заемала длъжността „инспектор учебни дейности“ към катедрата, в която се обучава като докторантка. Участвала е в ежегодни докторантски четения, в семинари на катедрата и в международната конференция „Gender and media representations, discourses and practices“, юни 2023. Владее английски на отлично ниво и френски на много добро ниво и притежава много добри технически и социални умения.

Обща характеристика на дисертационния труд и съпътстващите документи

Дисертационният труд на тема „Полови стереотипи в детската популярна култура“ е в обем от 224 стр. и е структуриран в увод, две глави, първата - теоретична, а втората - методологична и анализ на емпиричния материал, заключение и библиография. В библиографията са посочени 104 заглавия, от които 4 на български език, 100 – на английски и 1 – медийна публикация. Към съпътстващите документи е приложена Справка за съответствие с националните минимални изисквания за ОНС „доктор“, които са покрити с 45 т. Приложени са 4 научни публикации – 3 статии и 1 студия - в български научни издания с научно рецензиране.

Актуалност на тематиката, познаване на проблема, методология

Дисертацията е фокусирана върху темата за половите стереотипи в детската популярна култура чрез анализ на характеристиките на главните герои-образи в 6 детски филми/сериали. Както точно отбелязва докторантката, такъв тип анализи отсъстват от научните изследвания в България /“сравнително неразработено поле в локален контекст“/, с което определено дисертационният труд запълва празнина от знания. Популярната култура е един от основните социализиращи децата и младите поколения фактори, поради което изследването на посланията и ефектите на въздействие на медийните образи носи важен изследователски потенциал. Темата има интердисциплинарен характер и се разгръща в няколко изследователски полета: медиен анализ и анализ на популярната култура, теории за социализацията, формиране на половата идентичност в детска възраст и влиянието на половите стереотипи, като и в полето на т.нар. джендър изследвания. През последните години темите за джендър, джендър идентичността, смяна на пола, нетрадиционните сексуални идентичности и пр. в детска и юношеска възраст станаха силно дискутирани в публичното пространство и обект на критики, вкл. и законодателни санкции от страна най-вече на националистични и консервативно мислещи партии и хора. Именно в този контекст темата за това как чрез популярната медийна култура се създават и насаждат традиционните полови стереотипи или се формират нови нетрадиционни медийни образи на мъжкото и женското, придобива особена актуалност.

Характеристика и оценка на дисертационния труд и на приносите

Дисертационният труд има ясно формулирани обект /половите стереотипи в детски филми и сериали/ и предмет /медийни образи в 6 популярни детски филми и сериали/, както и цел и задачи, които последователно се разгръщат в изложението. Във всяка основна за дисертационната тема понятийна област: „популярна култура“, „полови стереотипи“, „полова идентичност“ и „джендър“, докторантката систематизира основни теоретични подходи и идеи. Така например, популярната култура е разгледана като част от „културната индустрия“ и глобализирането на обществата. Темите за джендър като понятие и за осмислянето на женското и мъжкото начало и роли в обществото са скицирани чрез идеите на С. дьо Бовоар, Дж. Скот, Дж. Бътлър. Подчертано е основно различие между С. дьо Бовоар /“фалогоцентризмът и принудителната хетеросексуалност като естествени порядки в обществото“ – с.19/ и феминистските от по-късния период, които релативизират понятието за пол и извеждат неговата изцяло социална конструираност. Обобщени са и основни идеи в изследванията за медийните презентации на мъжкото и женското в популярната култура, които презентации се формират от бинарната логика – мъжкото се асоциира със сила, авторитет, публичност, разум и пр. характеристики, докато женското – с противоположни, или по-точно отсъстващи горните характеристики: слабост, подчинение, дом, емоции и пр. Анализът е допълнен с български автори по темата за медийните репрезентации на мъжете и жените, както и изследвания на рекламите на Ъ. Гофман и класическите детски филми на Уолт Дисни от средата на миналия век, за да бъде направен изводът за „еднотипното, хетеронормативно и андроцентрично представяне на света в популярната култура“ /с.37/. Накратко авторката представя и новия тренд от началото на новото хилядолетие, популяризиращ нов тип образи на смели, борбени и независими момичета като Ваяна /“Смелата Ваяна“/, Мерида /“Храбро сърце“/, Рапунцел /“Рапунцел и разбойникът“/, Елза /“Замръзналото кралство“/.

В отделен раздел са обобщени и основни идеи за развитието на половата идентичност на детето в психологически теории: психоаналитична, теория за социалното научаване, теория за половите схеми, теории за когнитивното развитие и др. като се извежда идеята за половата идентичност като константа, непроменяща се характеристика. Половите

стереотипи са дефинирани като стабилни представи за пола, асоцииращи женското най-вече с външния вид, а мъжкото – с действия и поведения.

Систематичното обобщаване на теории и идеи в очертаните изследователски полета, както и извеждане на основни изводи от емпирични изследвания върху медийните презентации в популярната култура очертават изследователския контекст на дисертацията и могат да се оценят, че имат приносен характер.

Собственото изследване в дисертационния труд е основано на добре промислен дизайн, описан подробно в т.1,2,3 и 4 на трета глава „Методология“. Той започва с аргументация на избраните за анализ детски филми по степен на популярност и гледаемост, подбрани чрез анкета до родители в две ФБ групи „Положението е Майко Мила 2.0“ и „Позитивните майки“. С извадка, макар и непредставителна, от 1570 родители са открити 6 детски филма: „Пес патрул“, „Прасенцето Пепа“, „Пламъчко и машините“, „Замръзналото кралство“ 1 и 2 част, „Маша и мечокът“ и „Нинджаго“, гледани най-вече от деца в градинска и начална училищна възраст. Влиянието на ТВ каналите, стрийминг платформите, YouTube и др. е огромно – 73% от децата имат ежедневен или през ден достъп до медийните канали. Данните от онлайн анкетите с родителите са представени подробно и онагледени с графики. Потърсени са зависимости между гледаемостта на филмите и семейния статус, населеното място, пола на детето и възрастта на родителите.

По-нататък, се представя смисъла на контент-анализа, основан на извеждането на категории-единици за анализ. Докторантката формулира система от категории, чрез които ще анализира медийните текстове, която система включва 9 категории: човек, антропоморф, полово украсен глас, полово украсени цветове, полово украсено занимание/професия, в хетеро връзка, авторитет, част от семейството/екип и активно действащ/а/ влиятелен/на. Тази схема на анализа се оказва работеща в емпиричния анализ, проведен в 5 точка на трета глава, и позволява на докторантката да приложи унифицирани критерии и да изведе важни изводи относно наличието/отсъствието на полови стереотипи. Смятам, конструираната схема от категории за оригинален принос в дисертационния труд и, както се посочва в самооценката на приносите, със значимост за приложение в други медийни изследвания.

Дискурсният анализ в негови разновидности /критически, мултимодален, медиран, мултимедия и дискурс/ е допълващият метод, приложен от докторантката, за интерпретация на медийните текстове. Той дава възможност да се дешифрират смисловите полета на медийните текстове, разбирани като амалгама от жест, говор, изображение, музика, емоции и не на последно място като културни продукти, част от културната индустрия/франчайз, включваща и индустрия на компютърни игри, играчки, детски аксесоари с имената на героите.

В допълнение е направен и програмен анализ на екранното време и на часовия пояс на излъчване на детските сериали и филми в кабелните телевизии и стрийминг платформите, който анализ също предзадава рамки за експонирането на детските сериали спрямо детската аудитория. Например, интересен е изводът, че доминиранията в предпочитанията на децата филми не винаги се свързват с повече екранно време, но също и с часовия пояс на излъчване /праймтайм/.

В точка 5 на трета глава е представен детайлен анализ на героите от детските филми и сериали. Тъй като този анализ стои в центъра на темата за половите стереотипи, той логично заема най-голямата част от съдържанието /110 страници/. Всеки от посочените 6 филми/сериали е представен по еднотипна схема: общо съдържание на филма, история на създаване, канал на излъчване, основни и на места второстепенни герои, развитие в съдържанието през годините. Всеки един от персонажите е визуално представен и е кодиран/анализиран спрямо схемата от 9 категории. Така всеки един от персонажите получава съвкупна оценка спрямо това доколко отговаря, респективно не отговаря на традиционните полови стереотипи. Авторският анализ и изведените изводи са убедителни, тъй като почиват на обективни кодове. На тяхна основа авторката дешифрира както традиционните стереотипни изображения на мъжките и женските герои, така и отклоняващите се от стереотипа образи – например, женското кученце Скай от „Пес патрул“, което има мъжко занимание /управлява хеликоптер/, разчупване на стереотипа в образа на активното и смело женско прасенце Пепа, появата на хомосексуалното семейство на Полярни мечки в сериала вследствие на петиция от страна на зрителите за по-голяма представителност на нетрадиционните семейства. Известно разчупване на схемата за традиционния женски образ има и при Маша от „Маша и Мечокът“. В населението от човечи

и чудовищни и говорещи машини свят на „Пламъчко и машините“ половите стереотипи са по-слабо застъпени, особено в образите на Габи, Звездна, Ватс, макар и женските персонажи да са по-слабо представени от мъжките. Разчупване на стереотипните образи на жената и мъжа и мита за романтичната любов между силния мъж и подчинената жена има и в „Замръзналото кралство“ в образа на смелата и независима Елза и снежния човек Олаф. Примери за нестереотипни женски образи са нинджата Ная, робота Пикс и Сора в „Нинджаго“.

Така представеният анализ на 6-те детски филми/сериали потвърждава конструирането на персонажите на основата на бинарните полови норми, остойността хетеронормативните и мъжките стандарти. От друга страна, докторантката показва динамиката в развитието на популярната детска визуална култура чрез разчупването на стандарта и обръщането на половите стереотипи – женските образи – независими и активни, мъжките образи – грижовни и емоционални. Динамика, която е в съответствие с променящите се реалности в съвременните общества и отчитаща все повече разнообразието в предпочитанията на медийната публика. Анализите и изводите в тази част на дисертацията имат приносен характер, те произвеждат нов тип знание.

Критични коментари и препоръки

По отношение на предварителното проучване с анкети сред родители, не е ясно защо изследванията през двата времеви периода са анализирани и представени поотделно, още повече че няма съществена разлика между двата периода по отношение на обекта на изследване. Добре би било да се приложат и анкетните карти. Не е ясно какво значи неформална анкета /с. 51 /.

В детските филми като „Пламъчко и машините“ и „Нинджаго“ героите, които са хибриди човек-машина, или Тигър – машина-животно полът не е означител и образите са полово неутрални. Доколко тази тенденция се вписва в унисекс културата и отхвърляне на половите специфики?

В структурен план, анализът на детските филми е добре да бъде отделен в самостоятелна глава.

Като насока за продължаване на изследователските търсения в областта на влиянието на половите стереотипи за формиране на детската идентичност, би могла да се проучи целенасочено детската аудитория – най-вероятно чрез проективни методики /примерно рисунки/. Възможно е да има различни рецепции на половите стереотипи сред детската аудитория (следвайки S. Hall, 1994)

Оценка на качеството на научните публикации на докторантката

Докторантката представя 4 самостоятелни статии, две от които в Годишник на СУ, Философски факултет, едната преведена и на английски и две публикации под печат – в сп. Социологически проблеми и в сборник Докторантски четения. Публикациите дискутират основни тези, разработени в теоретичната част, и емпирични резултати от изследването. Авторефератът представя последователно структурата и основните тези и резултати на дисертационния труд.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Представеният дисертационен труд „Полови стереотипи в детската популярна култура“ е завършен изследователски продукт, с оригинални приноси на докторантката в областта на медийния анализ на половите стереотипи в детската популярна култура. Напълно убедено ще гласувам за присъждането на Елеонора Стайкова-Мишева на образователната и научна степен „доктор“ в *Професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, Докторска програма „Културология – Медии и популярна култура“*

30.04.2025 г.

проф. д-р Татяна Коцева

София